

КОЛЕГІАЛЬНІ ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ “ПОЛЬСЬКОГО”, “АВСТРІЙСЬКОГО” ТА “РОСІЙСЬКОГО” ПРОЕКТІВ СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ XVII–XVIII СТОЛІТТЯ

Одним із пріоритетних напрямів реформування вищої освіти в Україні, визначених Державною національною програмою “Освіта” (Україна XXI століття), є модернізація системи управління, що передбачає запровадження нових, демократичних моделей, базовими принципами яких є автономія й колегіальне самоврядування.

Пошук шляхів реалізації окреслених завдань неможливий без урахування еволюційного поступу вітчизняної вищої школи, який дає можливість не лише виявити раціональні зерна, а й запобігти повторенню хиб і недоліків попередніх етапів. У зв’язку із цим актуалізується проблема ретроспективного аналізу діяльності колегіальних органів у структурі управління вищих навчальних закладів України.

Історіографічний пошук засвідчив, що діяльність колегіальних органів управління в межах різних освітніх проектів розбудови вищої школи в Україні протягом XVII–XVIII ст. комплексно й системно у визначених хронологічних межах не досліджувалась. Утім, окремі аспекти цієї проблеми відображено в працях А. Алексюка, В. Жукова, В. Кравченка, І. Курляк, О. Навроцького, Л. Прокопенко, С. Рождественського, С. Сірополка, Н. Терентьєвої та ін.

Мета статті – простежити генезу, зміст та напрями діяльності колегіальних органів управління в контексті “польського”, “австрійського” й “російського” проектів становлення вищої школи в Україні XVII–XVIII ст.

У ході наукового пошуку встановлено, що процес розбудови системи вищої освіти на території України кінця XVI–XVIII ст. відбувався за умов суперечливого поєднання “місцевого”, “польського”, “австрійського” та “російського” проектів. У межах “місцевого” освітнього проекту (Острозька академія, братські школи, Києво-Могилянська академія) діяльність колегіальних органів (учених рад) не набула поширення. Цей факт, на наш погляд, пояснюється двома обставинами:

- по-перше, подібна практика ще не набула усталеної форми в університетській освітній традиції Західної Європи й була характерним явищем переважно для німецьких університетів;
- по-друге, функціонування вищих навчальних закладів на території України в означений період було зумовлено національними чинниками, успадкованими від братських шкіл, керівництво якими спиралося на принципи звичаєвого права. Ці принципи знайшли відбиття ще за часів Київської Русі у вічевій організації управління общиною й передбачали чітке розмежування повноважень між вічем (зборами дорослого та вільного населення) й обраними на ньому посадовими особами.

Виняток становив “Проект” Батуринського університету, що був розроблений за німецьким зразком і передбачав широку автономію й право на самоврядування. Згідно з “Проектом”, верховна влада делегувалась загальноуніверситетському колегіальному органу – Директоріуму.

Як відомо, починаючи з другої половини XVIII ст., у результаті трьох поділів Речі Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.) українські землі послідовно перейшли в підпорядкування двох імперій: 80% з них підлягали владі російських імператорів, а решта (землі Галичини, Буковини, Закарпаття) були послідовно захоплені Австрійською монархією Габсбургів. Різні суспільно-політичні та соціокультурні умови, у тому числі освітні традиції, призвели не лише до значних розбіжностей в освітніх здобутках українського населення цих земель, а й позначилися на генезі вищої школи, зумовивши певні розбіжності в її організаційно-управлінській структурі.

Аналіз історико-педагогічних джерел [2; 3; 5; 8; 10] засвідчив той факт, що в означений період на західноукраїнських землях діяв лише один вищий навчальний заклад – Львівський університет. Зауважимо, що серед дослідників існують певні розбіжності щодо встановлення точки відліку цього навчального закладу. Так, І. Курляк у дослідженні “Класична освіта на західноукраїнських землях” зазначає, що в радянській історіографії домінувала думка про те, що найстаріший в українських землях університет був заснований у 1661 р. Проте “літописці” цього навчального закладу (Л. Фінкель та С. Старжинський), дореволюційні (Б. Барвінський, Г. Вінковський) і сучасні науковці (Л. Баїк, Б. Ступарик), посилаючись на відповідні історичні джерела та документи, точкою відліку вважають 1784 р. Це зумовлено такими подіями: 20 січня 1661 р. польський король Ян Казимир підписав диплом, який надавав Львівській єзуїтській школі “гідність академії і титул університету” з правом викладання всіх тогочасних університетських дисциплін та присудження вчених ступенів, таке рішення не набуло законної сили. Для цього вимагалася згода галицького сейму та дозвіл сенату. Однак у 1662 р. польський сейм, не зацікавлений у розвитку освіти українського народу, відкинув цей проект, а в сенаті цю ідею підтримали лише чотири єпископи, решта ж вважала, що в Галичині достатньо однієї академії – Краківської. Єзуїти, не змирившись із таким рішенням, кілька разів оскаржували його, намагаючись досягти для цього закладу офіційного статусу академії. Зі своїми апеляціями вони неодноразово зверталися як до короля Августа II, так і до римського папи Климента XIII, однак позитивні рішення останніх, у свою чергу, з успіхом оскаржували прихильники Краківської академії [5, с. 89]. Враховуючи це, професор Б. Барвінський називав єзуїтську академію у Львові “предтечею” університету, а професор Г. Вінковський вважав 250-річчя Львівського університету “мнимою річницею естествознання” цієї високої школи [5, с. 89].

Однак, за свідченням дослідників [3; 5; 10], незважаючи на протидію за найвищий статус, єзуїтська висока школа у Львові все ж таки іменувалася університетом і протягом першого періоду (1662–1773 рр.) функціонувала в складі двох відділів – філософського й теологічного. Навчання в університеті здійснювалося за програмою єзуїтських шкіл, розробленою ще наприкінці XVI ст., і характеризувалося відносно низьким загальним науковим рівнем.

З огляду на визначену проблему, вважаємо за доцільне наголосити, що організаційно-управлінська структура Львівського університету (1662–1773 рр.) не передбачала функціонування колегіальних органів, оскільки університет перебував у повному підпорядкуванні Єзуїтського ордену. Керівництво університетом здійснювали призначені ректор, його помічники – префекти та чотири радники. Усі вони безпосередньо підлягали владі генерала Єзуїтського ордену.

Показово, що викладачі університету обіймали посади також не на підставі виборів членів професорської корпорації, а за призначенням.

Як відомо, діяльність Єзуїтського ордену, фанатична жорстокість і підступність його місіонерів щоразу більше входила в суперечність з вимогами часу й новими обставинами життя. Під тиском громадської думки Папа Римський змушений був прийняти рішення про ліквідацію ордену та керованих нею інституцій. Це відбулося 1773 р., тобто через рік після першого поділу Польщі, за яким західноукраїнські землі перейшли в підпорядкування австрійської монархії.

У ході наукового пошуку встановлено, що після захоплення Галичини Австрією Габсбурги для піднесення культурного рівня населення цієї відсталого провінції започаткували дві духовні школи – у Відні та Львові, а в жовтні 1774 р. імператор Йосиф II підписав декрет про відкриття Львівського університету. Цей заклад став четвертою високою класичною школою такого типу на території Австрії (на цей час діяли Віденський, Краківський та Празький університети) [5, с. 90]. У декреті зазначено, що він проектується як “правдивий університет з факультетами теологічним, правничим, медичним і філософським і з повною гімназією, рівний усім університетам держави і підпорядкований, як і інші, політичній владі краю” [5, с. 90].

Підкреслимо, що нові суспільно-політичні умови, світський характер університету, спрямований на “підготовку державних урядовців, а не творення учених”, загальні тенденції реформування системи освіти в Австрійській імперії кінця XVIII ст. внесли певні зміни в організаційну структуру Львівського університету, визначивши провідні засади його діяльності. Зокрема, загальне керівництво університетом покладалося на сенат, так звану консисторію, до складу якої входили ректор, декани та найстаріші за віком і стажем професори – сеньйори. Консисторія, як колегіальний орган, розглядав лише найбільш важливі, загальні питання, котрі визначали освітню політику університету й стосувалися всіх аспектів навчальної та наукової діяльності закладу.

Виконавча влада зосереджувалася в руках ректора, який обирався зі складу ординарних професорів університету строком на один рік. Однак при цьому та сама особа могла обіймати ректорську посаду не більше ніж у трьох каденціях. Як правило, щоб забезпечити спадкоємність керівництва, колишній ректор протягом наступного року працював на посаді проректора [3, с. 27].

Усі поточні справи вирішували декани, які вважалися директорами факультетів. Однак їхня адміністративна влада обмежувалася факультетською радою, що мала назву “збору” або “трона” [4, с. 94]. Факультетська рада керувалася у своїй діяльності спеціальним статутом – так званим регуляміном, який визначав компетенції декана, проректора, професорів, встановлював порядок розгляду справ, окреслював правила голосування й оскарження рішень, а також права та обов’язки членів ради. Наприклад, у регуляміні філософського факультету Львівського університету зазначено, що декан має право вирішувати одноосібно лише ті справи, які потребували простого застосування відповідних розпоряджень, норм і приписів, або ж питань інформативного характеру, що мали бути доведені до відома професорів. Поза межі компетенції декана виходили справи, які мали вирішуватися колегіально. До них належали такі, що: 1) давали змогу по-різному трактувати приписи і правила; 2) вимагали обговорення й висунування різних ідей, думок чи пропозицій; 3) потребували ґрунтовного попереднього фахо-

вого вивчення стану справи. Для останнього декан призначав референта або ж спеціальну комісію, яка ґрунтовно та всебічно вивчала питання й готувала відповідні висновки для подання в раду. До деяких справ, наприклад, таких як звільнення студентів від оплати за навчання, призначення стипендій, організація освіти жінок, міністерські перевірки тощо, рада факультету мала право обирати сталих референтів або комісію [5, с. 95].

Однак, за переконанням дослідників [3; 5; 7; 8], автономія Львівського університету, що передбачала делегування управлінських функцій колегіальним органам (консисторії, факультетській раді), у цілому, як і в інших австрійських університетах, була досить обмеженою. Органи влади за допомогою своїх приписів, інструкцій та розпоряджень регламентували практично всі напрями діяльності навчального закладу. Призначення викладачів на посади, дозвіл на користування певними підручниками, звільнення від оплати за навчання студентів, контроль за проведенням екзаменів тощо не підлягали остаточному затвердженню консисторії (сенату), а вимагали доведення до відома Галицького генерал-губернаторства, яке безпосередньо інформувало про хід справи так звану Надвірну комісію – довідний орган при імператорі. Проте остаточне рішення виносив сам імператор.

Отже, формування системи вищої освіти в західноукраїнських землях (Волинь, Галичина, Закарпаття) протягом XVII–XVIII ст. набуло певних специфічних рис, що зумовлювалося впливом “польського” (єзуїтського) й “австрійського” проектів. Утвердження загальноуніверситетського колегіального органу – консисторії (сенату або ради) в організаційно-управлінській структурі єдиної “високої школи” – Львівського університету бере свій початок лише з 1774 р., коли означений навчальний заклад набув рис “австрійської” моделі західноєвропейського університету.

Натомість інші українські землі (зокрема, Гетьманщина, Слобожанщина, Волинь), які протягом XVIII ст. поступово перейшли в підпорядкування Російської імперії, зазнали суттєвого впливу так званого “освіченого абсолютизму”, згідно з яким здійснювалася розбудова “російського” проекту університету.

Як відомо, російський уряд ще від часів Петра I відводив вищій школі роль важливого інструменту в модернізації держави. Тому вже на початку XVIII ст. поряд із діючими світськими освітніми осередками, що готували військових, інженерів, артилеристів, чиновників в урядових колах розглядалися проекти відкриття на східноєвропейському просторі вищих навчальних закладів на зразок західноєвропейських університетів.

Дописувачі [4] зазначають, що вперше така ідея на теренах Російської держави виникла під впливом видатного німецького вченого-просвітника Г. Лейбніца, котрий 1711 р. в листі до російського монарха Петра I висловив думку про те, щоб разом з університетами в Москві, Петербурзі та Астрахані заснувати аналогічний навчальний заклад і в Києві. Першою практичною спробою втілення цієї ідеї можна вважати відкриття 1724 р. в Петербурзі академічного університету як складової науково-освітнього комплексу Академії наук [6]. Незважаючи на те, що ця спроба виявилася не зовсім вдалою через “відсутність охочих навчатися”, вона все ж демонструвала провідні засади організації вищої освіти в Російській імперії й відображала генезу організаційно-управлінської структури вітчизняних університетів.

У ході дослідження з'ясовано, що організація навчального процесу в Петербурзькому університеті покладалася на професорів Академії наук. Замість традиційних факультетів запроваджувався поділ на класи (математичний, фізичний і гуманітарний), навчальні плани й програми до яких укладали також професори академії.

Варто наголосити, що, згідно з “Проектом положення про відкриття Академії наук і красних мистецтв”, представленого Блументростом – першим президентом Академії наук – на затвердження Петра I, академічний університет, як і в цілому Академія, здобував право колегіального самоврядування: “Токмо под веденим імператора яко протектора своего быть и само себя править” [6, с. 40]. Щодо посади президента Академії й університету, то її мали обіймати професори або по черзі, або шляхом виборів терміном на рік чи півтора року [6, с. 40]. Проте Петро I, ознайомившись із цим проектом, вніс певні корективи в структуру управління університетом, які передбачали введення контролю над професорською корпорацією з боку органів державної влади. Зокрема, він зазначав: “Учене люди, которые о произведении наук стараются, обычно мало думают на собственное свое содержание: того ради потребно есть, чтоб академии кураторы непременно определены были, которые бы оную смотрели, о благосостоятельстве их и надобном приготовлении старались, нужду их императору при всех оказиях предлагали и доходы в своем ведении имели. Поэтому надлежит учинить директора и двух товарищей и одного комиссара над деньгами” [6, с. 40].

З огляду на те, що до середини XVIII ст. цей “Проект” так і не був офіційно затверджений, М. Ломоносов, один із фундаторів університетської освіти в Росії, неодноразово акцентував увагу громадськості на необхідності проведення інавгурації, яка дала б можливість публічно визнати ті привілеї й “вольності” Петербурзького університету, які були традиційними в Західній Європі та становили першооснову розробленого “Проекту”.

Однак затверджений 1746 р. “Регламент” (статут Академії наук), укладений з ініціативи Шумахера й Теплова без урахування пропозицій, вироблених професорською корпорацією та домагань М. Ломоносова, звів нанівець делеговану Академії й університету автономію та право колегіального самоврядування. Рядом параграфів професорська корпорація підлягала поділу на академіків і суто професорів (викладачів) та втрачала статус керівного органу. Згідно з “Регламентом”, уся повнота влади переходила до компетенції президента та академічної канцелярії. При цьому академічна канцелярія повинна була “иметь обо всем попечение” і за відсутності президента здійснювати керівництво Академією й університетом [6, с. 71]. Показово, “Регламент” Академії (1746 р.) передбачав вироблення для академічного університету окремого статуту на зразок західноєвропейських. Проте оприлюднений у 1750 р. документ під назвою “Учреждение о университете и гимназии” нагадував лише перелік дисциплінарних норм, які регулювали викладацьку діяльність і навчальну роботу студентів [6, с. 93].

Новий крок на шляху розбудови вищої освіти на території Російської імперії було здійснено за часів правління імператриці Єлизавети Петрівни. Офіційне відкриття Московського університету відбулося 26 квітня 1755 р. у складі трьох факультетів (філософського, юридичного, медичного) на підставі проекту, розробленого М. Ломоносовим та І. Шуваловим. Зауважимо, що в структурі новоствореного університету був відсутній богословський факультет, оскільки

М. Ломоносов вважав, що “підкування про богослів’я справедливо має належати Святійшому Синоду” [2]. Тому відсутність богословського факультету, за переконанням дослідників [2; 9; 10], виступала однією з особливостей структурної організації російських університетів XVIII ст.

Інша особливість Московського університету полягала в тому, що ключова ідея – університетська автономія й колегіальне самоврядування, покладена М. Ломоносовим в основу розробленого статуту, так і не набула підтримки в урядових колах. Наділивши досить широкими привілеями професорську корпорацію, самодержавство не наважилося довірити управління університетом колегіальному органу, аргументуючи це тим, що більшість серед професорів становили іноземці. Натомість для керівництва університетом призначався особливий директор зі сторонніх осіб, котрі не належали до складу професорської корпорації. Він здійснював управління університетом одноосібно, погоджуючи з професорами лише окремі питання, що стосувалися переважно організації навчального процесу та суду над студентами. Із цією метою набула поширення практика скликання професорської конференції. Окрім директора, для керівництва університетом призначались ще один або два куратори з-поміж знатних осіб, “которые весь корпус в усмотрении имели и о случающихся его нуждах докладывали Ея Императорскому Величеству” [2]. У разі виникнення непорозумінь між професорською конференцією й директором університету справа доводилася до відома куратора та вирішувалася ним на власний розсуд.

Однак створений не життєвими потребами держави у вищій освіті, а прагненням самодержавства забезпечити підготовку урядових чиновників, Московський університет уже в 60-х рр. XVIII ст. переживав глибоку кризу. Зокрема, на запит нової імператриці Катерини II у 1765 р. щодо причин, які перешкоджають розвитку університету, професори означеного навчального закладу вказували, перш за все, на брак матеріальних засобів і відсутність корпоративного устрою й самоврядування [2].

Як відомо, протягом 1782–1786 рр. у Російській імперії було започатковано реформу, що мала на меті створення загальнодержавної освітньої системи. З огляду на це, 29 січня 1786 р. Катериною II було підписано іменний указ про створення “Плану університетів і гімназій в різних місцях імперії”. Реалізація цього указу покладалась на Комісію народних училищ під головуванням П. Завадовського, яка до цього часу опікувалася облаштуванням переважно закладів початкової та середньої ланки. Для початку імператриця пропонувала відкриття трьох нових університетів у Чернігові, Пскові й Пензі [8, с. 156].

Науковці [4; 7; 10] відзначають, що серед проектів відкриття мережі університетів на території Російської імперії, які вивчались членами означеної Комісії, були й такі, автори яких певною мірою брали до уваги інтереси регіональних дворянських еліт, у тому числі української старшини. Окрім того, враховувалася й реальна освітня практика, що мала місце в Україні за часів Гетьманщини (на середину XVIII ст. в Україні діяло 866 полкових шкіл, Чернігівський, Харківський та Київський колегіуми) [8, с. 124]. Таким був, зокрема, план освітньої реформи за німецьким зразком, складений 1764 р. заходами німецького факхівця Ф. Ділтея. Виходячи з досвіду Західної Європи, учений пропонував створити в Росії систему загальної освіти, що складалася б з 21 тривіальної школи, у тому числі в Києві та Глухові, і 9 гімназій, зокрема однієї в Батурині, призначе-

них для дворянства та неподатних станів. Управління ними мали здійснювати університети. Тому, крім Московського, Ф. Ділтей вважав за доцільне заснування ще двох університетів – у Батурині й Дерті. За прикладом західноєвропейських, вони повинні були мати у своєму складі чотири факультети, у тому числі богословський. Обґрунтовуючи доцільність відкриття університету в Батурині, Ф. Ділтей зазначав, що “від нього буде неймовірна користь державі, оскільки всі в Малоросії любителі наук отримують зручне місце, в якому цим наукам можна буде навчатися” [8, с. 123].

Серед таких проектів заслуговує на увагу план відкриття університету в Катеринославі, розроблений князем Г. Потьомкіним. Проект передбачав створення як “великолепного університета с хирургическим училищем при нем”, так і музичної й художньої академії. Показово, що цей проект дістав схвальну оцінку імператриці. В указі від 4 вересня 1784 р. зазначено: “Изыскивая все средства к просвещению народному служащие, повелеваем в губернском городе Екатеринославского наместничества основать университет, в котором не только науки, но и художества преподаваемы быть должны...” [7, с. 80].

У світлі вищезазначеного вважаємо за доцільне наголосити, що в урядових колах Російської імперії розглядався й проект відкриття університету в Чернігові, тогочасній адміністративній столиці Лівобережної України, колишньої Гетьманщини, 23 квітня 1786 р. було навіть підписано відповідний указ. Проте всі ці проекти так і не набули практичного втілення, а Комісія народних училищ під час розробки “Плану” університетів керувалася переважно “уставом австрійських вишніх училищ”, а також “изследованиями университетского учения в землях его величества императора римского и других государств” [9, с. 652].

У контексті дослідження важливо підкреслити, що “російська” модель університету XVIII ст., яку відображено в “Плані” університетів, у цілому копіювала загальну схему австрійської освітньої системи, яку вивчала Комісія на підставі так званої “Записки”, укладеної австрійським державним службовцем І. Зонненфельсом на запит російської імператриці Катерини II. Тому в “Плані” мета університетської освіти формулювалася на зразок австрійської й визначалася як “доставление государству людей, могучих отправлять служения, кои в отправляющем предполагают знание некоторых вышних наук” [9, с. 665]. Як державна установа, університет позбавлявся тих привілеїв, котрі робили його “ярко другим в государстве правлением”. Як аргумент зазначалося, що в середні віки привілеї надавалися для швидкого поширення наук у Європі, а в “наш час вони не тільки безпідставні, але й шкідливі для держави” [9, с. 665].

Проте, взявши за основу схему факультетської структури австрійських університетів, “План” 1787 р. традиційно виключив із цієї схеми богословський факультет і трактував вітчизняний університет як сукупність факультетів філософського (зосереджує в собі науки підготовки), медичного та юридичного (обіймають “науки звань”) [9].

Цінним з огляду на досліджувану проблему є розділ “Плану” 1787 р. про порядок організації управління російськими університетами. Показово, що в цьому напрямі Комісія дещо змінила загальну схему “австрійської” моделі університету й пристосувала її до запитів російського самодержавства. Так, як вищий орган управління університетом Комісія визначила Головне управління училищ (власне саму Комісію. – *З.Л.*), яка урівнювалася в повноваженнях з авс-

трійським Studien-Hof-Commission. Посада куратора або попечителя університету, яка мала місце відповідно до статуту Московського університету, поєднувалася з посадою місцевого генерал-губернатора [9, с. 671].

У світлі цього інтерес викликає питання про наявність у структурі управління російськими університетами кінця XVIII ст. колегіальних органів, які мали місце в австрійських університетах. За свідченням дослідників [9], у цьому напрямі Комісія вдалася до відхилень від австрійської структури. Замість консисторії (сенату або ради), до складу якої входили ректор, декани, виборні професори від кожного факультету (Facultatsenioren) та синдик (секретар), згідно з “Планом” 1787 р. у вітчизняних університетах запроваджувалося так зване “університетське правління”, яке об’єднувало ректора, деканів, скарбника (обирався щорічно з-поміж професорів університету) і двох секретарів, які призначалися куратором.

Отже, згідно з “Планом” університетів 1787 р., запроваджувалася нова схема університетського самоврядування, яка фактично усувала професорську корпорацію від управління та ставила університет у цілковиту залежність від органів державної влади.

У ході дослідження встановлено, що “План” університетів 1787 р. був лише попереднім актом. За ним мав слідувати “повний статут”, який передбачалося оприлюднити тоді, коли “Комісія через досвід з’ясує, чого в цьому плані бракує, що потребує доповнення або скасування” [9, с. 672–673]. З огляду на це, у доповідній записці, адресованій Катерині II, члени Комісії акцентували увагу на необхідності апробації “Плану” на одному університеті, місце для якого мала визначити імператриця самотійно. До того ж, вказувалися ті труднощі, які стоять на заваді практичної реалізації розробленого проекту, а саме: відсутність належної кількості професорів для нових університетів (за підрахунками членів Комісії, для організації роботи одного університету необхідно залучити 24 професорів); брак необхідних матеріальних засобів (на утримання одного університету визначалися кошти в розмірі 40 000 крб.).

Результати наукового пошуку засвідчили, що “План” університетів 1787 р. так і не набув юридичної сили. На кінець XVIII ст. Комісія народних училищ припинила свою діяльність, так і не об’єднавши в одне органічно цільне законодавство Статут народних училищ і “План університетів і гімназій в різних місцях імперії”, що створило б реальне підґрунтя для розвитку вищої, зокрема університетської, освіти в Російській імперії.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дає підстави для висновку, що генеза колегіальних органів (рада, директоріум, консисторія, професорська конференція) у системі діяльності вищих навчальних закладів України XVII–XVIII ст. мала суттєві розбіжності, оскільки становлення вищої школи в означений історичний період, за умов втрати власної державності, відбувалося під впливом різних освітніх проектів. “Польський” проект вищої школи, що знайшов втілення в Львівському університеті (1662–1773 рр.), через повне підпорядкування Єзуїтському ордену виключав діяльність професорських колегій на зразок університетської ради чи сенату. Утвердження загальноуніверситетського колегіального органу (консисторії) в організаційно-управлінській структурі Львівського університету бере свій початок з 1774 р., коли означений навчальний заклад набув рис “австрійської” моделі університету”. Російський проект

вищої школи, втілений у життя в Петербурзькому та Московському університетах, позбавляв професорську корпорацію права колегіального самоврядування, допускаючи скликання лише дорадчого органу – професорської конференції (загальних зборів). Вироблений Комісією народних училищ “План” університетів 1787 р., згідно з яким планувалось відкриття вищих навчальних закладів і в українських землях (Чернігові, Батурині, Катеринославі), орієнтуючись на “австрійську” модель, передбачав нову схему університетського самоврядування, яка фактично усувала професорську корпорацію від управління і ставила університет у цілковиту залежність від органів державної влади.

Проведене дослідження не вичерпує всієї повноти проблеми. Предметом уваги вчених можуть стати теоретико-організаційні засади діяльності колегіальних органів у структурі вітчизняних університетів ХІХ ст.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія / А.М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Высшее образование в России : очерк истории до 1917 года / [под ред. В.Г. Кинелева]. – М. : НИИ ВО, 1995. – 352 с.
3. Горак Р. Иван Франко / Р. Горак, Я. Гнатів. – Л., 2004. – Кн. 4 : Університет. – 472 с.
4. Кравченко В. Університет для України / В. Кравченко // Схід: Захід : істор.-культуролог. зб. – Х. ; К. : Критика, 2005. – Вип. 7. – С. 120–166.
5. Курляк І.Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (ХІХ – перша половина ХХ століття). Історико-педагогічний аспект / І.Є. Курляк. – Т. : Підручники і посібники, 2000. – 328 с.
6. Марголис Ю. Отечеству на пользу, а россиянам во славу. Из истории университетского образования в Петербурге в XVIII – начале XIX в. / Ю. Марголис, Г. Тишкин. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1988. – 232 с.
7. Поляков М.В. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи / М.В. Поляков, В.С. Савчук. – К. : Генеза, 2004. – 416 с.
8. Прокопенко Л.Л. Генеза та розвиток державної освітньої політики в Україні (ІХ – початок ХХ ст.) : монографія / Л.Л. Прокопенко. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2008. – 488 с.
9. Рождественский С.В. Очерки по истории систем народного просвещения в России XVIII–XIX веках / С.В. Рождественский. – СПб. : Тип. Александрова, 1912. – Т. 1. – С. 642–676.
10. Терентьева Н.О. Вища (університетська) освіта: становлення і розвиток / Н.О. Терентьева. – Черкаси, 2005. – 191 с.

ТКАЧЕНКО Л.П.

РИТОРИКА ЯК КОМПОНЕНТ ОСВІТИ В ДАВНЬОМУ РИМІ

Українська система освіти перебуває в стані оновлення, шукає нових підходів до організації навчального процесу, оптимізації оцінювання знань учнів і студентів, напрацьовує власний досвід фахової підготовки. За таких умов набуває актуальності глибокий аналіз кращих національних освітніх традицій та педагогічної спадщини всього людства.

Питання риторичної підготовки молоді сьогодні на часі, особливо це стосується системи професійної освіти, оскільки існує фахова специфіка організації публічної комунікації. Однак розробка програм з риторики та ораторського мистецтва, визначення змістового компонента доводять, що це неможливо зробити без урахування кращих напрацювань минулого. Як доводять дослідження Л. Грановської, О. Корнілової, Л. Мацько, Г. Сагач та інших науковців, ще не здійснено системного аналізу напрацювань античної епохи. Володіючи тільки малою частиною риторичних зразків ораторів Давньої Греції та Риму, досить складно визначити, які методи навчання переважали, які завдання давалися учням, які цілі ставили перед собою вчителі-ритори. Проте науковий аналіз, який